

I ovaj broj časopisa *Atti* donosi velik broj kvalitetnih radova nudeći nove poglede te uvijek aktualne i zanimljive historiografske teme.

Marko Jelenić

Časopis za povijest zapadne Hrvatske, sv. VIII., Rijeka 2013.
(izd. 2014.), 233 str.

Ratovi su traumatični događaji koji ostavljaju dugoročne posljedice na društvene zajednice koje pogađaju. U poslijeratnom društvu javlja se potreba za njihovim obilježavanjem koje se može provoditi u raznim oblicima. Organiziraju se komemoracije, izgrađuju se spomenici, uređuju se muzejski postavi, stvaraju se umjetnička djela itd. Svaki pojedini primjer obilježavanja ili referiranja na ratne događaje donosi drugačiju interpretaciju, koja može biti nametnuta od vladajuće elite ili potaknuta interesima nekih drugih skupina ili pojedinaca. Upravo se istraživanjem konstrukcije narativa i proučavanjem izgradnje kolektivne memorije, koja se temelji na prošlim konfliktima, bavi monografski broj *Časopisa za povijest zapadne Hrvatske*, naslovljen „Rat i sjećanje“ („War and remembrance“), koji izdaje Odsjek za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci. Glavni je urednik izdanja Vanni D'Alessio. Radovi su objavljeni na hrvatskom, srpskom, engleskom i talijanskom jeziku, a podijeljeni su u tri skupine: „Mjesta sjećanja i korištenje sjećanja“ („Places of Memory and Uses of Memories“), „Ratne naracije u filmu i teatru“ („War Narratives in Film and Theatre“) i „Muzealizacija ratnih sjećanja“ („Musealization of War Memories“). Pri kraju sveska nalazi se nekoliko priloga i prikaza.

Matteo Di Figlia autor je prvoga rada „The Blind Bard and the Unflagging Hierarchy. Memories of War and Self-Representation in Fascist Italy“ („Slijepi bard i vječni vođa. Sjećanja na rat i samopredstavljanje u fašističkoj Italiji“, 13-32). Kroz slučajeve Roberta Farinaccija i Carla Delcroixa autor u izvornom znanstvenom članku pokazuje kako su se sjećanja na Prvi svjetski rat, u kojem su obojica sudjelovala, iskorištavala i mijenjala po potrebi, kako je to već zahtijevao politički trenutak. Na temelju njihovih političkih aktivnosti, govora na komemoracijama i zapisima prikazuje kako su se njihova viđenja rata razlikovala. Farinacci je, kao cremonski

ras te jedan od prvih vođa fašizma, veći naglasak prilikom raznih obilježavanja stavljao na kaotične događaje u poslijeratnoj Italiji, ističući zasluge skvadrizma za uspostavljanje novoga režima. Njegova je uloga bila naglašenija u doba radikaliziranja političke situacije. S druge strane, Delcroix je iz rata izišao teško osakaćen te je u poraću bio jedan od osnivača nacionalne udruge ratnih invalida. Postupno se približavao fašističkom režimu te je u razdoblju njegove stabilizacije bio jedan od vodećih interpretatora službene istine o ratu.

U izvornom znanstvenom članku „Foiba of Basovizza: The Pit, the Monument, the Memory, and the Unknown Victim. 1945-1965“ („*Fojba* u Bazovici: jama, spomenik, sjećanje i nepoznata žrtva. 1945. – 1965.“, 35-62) Gaetano Dato analizira kako je lokalitet bazovičke jame, koja je zapravo napušteno rudarsko okno, postao središnje mjesto sjećanja na talijanske žrtve s područja Julijske krajine u Drugom svjetskom ratu i poraću. Na početku opisuje višestruko značenje pojma *fojba* koji, osim označavanja kraške jame, u Italiji u simboličkom smislu označava prototalijansko nasilje koje su provodili Titovi partizani tijekom rujna 1943. i svibnja 1945., iako su se, kako ističe, *fojbama* koristile sve zaraćene strane. Nedostatak cjelovitoga istraživanja jame u Bazovici, koja je nakon rata služila kao mjesto odlaganja otpada, omogućio je svakoj interesnoj grupaciji spekulacije o broju žrtava. Opisuje dugotrajan proces u kojem je bazovička jama naposljetku postala mjestom sjećanja na kojem se od kraja 50-ih godina prošloga stoljeća redovito održavaju komemoracije u čijim su se organizacijama izmjenjivale brojne skupine koje su prilagođavale program komemoracije svojim političkim ciljevima, poput ezulskih organizacija, Crkve, Demokršćanske stranke pa i neofašističkih i radikalno desnih političkih organizacija. Na kraju autor zaključuje kako oblikovanje sjećanja, u konkretnom slučaju, nije samo posljedica događaja iz svibnja 1945., već proces selekcije i razumijevanja prošlosti između 1945. i 1965., koji je uvelike bio uvjetovan političkim previranjima na lokalnom i međunarodnom planu toga vremena.

„The Construction, De- and Reconstruction of History and Memory: Local Memory Practices of the Memorial Complex at Mrakovica, Bosnia and Herzegovina“ („Konstrukcija, dekonstrukcija i rekonstrukcija povijesti i sjećanja: lokalni običaji sjećanja u Memorijalnom kompleksu u Mrakovici u Bosni i Hercegovini“, 65-83) rad je Manuele Brenner u kojem se istražuje

kako se zbog političkih promjena mijenjala slika o prošlosti koja je prikazivana u muzeju u sklopu Memorijalnoga kompleksa Mrakovica, izgrađenoga u spomen na bitku na Kozari te otvorenoga 1972. u Nacionalnom parku Kozara. Umjesto politike bratstva i jedinstva, nakon raspada Jugoslavije dolazi nova nacionalistička perspektiva, koja mijenja postav izložbe te u središte pozornosti stavlja žrtvu srpskoga naroda u ratovima 20. stoljeća. Posljednji dio rekonstrukcije povijesti proveden je 2012., kada je otvoren novi postav izložbe, pokrenut inicijativom civilnoga društva, koji je manje jednostran od onoga prijašnjeg, međutim autorica, kroz primjer nacionalističke retorike Milorada Dodika na otvaranju izložbe, ukazuje kako ovoga puta nema naznake o novoj političkoj tranziciji.

U izvornom znanstvenom radu „Fetishizing Violence on Stage: Performing, Narrating and «Aestheticizing» the Balkan Wars“ (Fetišizam nasilja na pozornici: predstave, naracija i »estetizacija« balkanskih ratova“, 87-107) Nena Močnik istražuje kako se kompleksnost i kaotičnost rata prikazuje u kazališnim predstavama kroz analizu četiriju predstava različitih kazališnih formi koje tematiziraju motive iz ratova 90-ih. *Pismo iz 1920.* Olivera Frlića, *Most na krvi* Damira Avdića, *Turbo Paradiso* Andrása Urbána i *Prelazeći liniju* Dijane Milošević, iako formom različite, prema mišljenju su autorice slične predstave jer se koriste temom nasilja s ciljem pozivanja na mir i pomirenje, ukazujući na njegovu prividnu perspektivu normalnosti tijekom rata, koja se mijenja u mirnodopskom razdoblju.

Članak Dragana Batančeva „Šta je muškarac bez puške i penisa: dekonstrukcija heroja u srpskim filmovima o Prvom svetskom ratu“ (109-131) prvi je od dva rada u kojima se analiziraju filmovi, u ovom slučaju filmovi čija je radnja smještena u vrijeme Prvoga svjetskog rata. Oba filma koja su predmet analize, *Marš na Drinu* redatelja Živorada Mitrovića iz 1964. i *Sveti Georgije ubiva aždahu* Srđana Dragojevića iz 2009., snimljen prema predstavi Dušana Kovačevića iz 1984., temeljena su na doživljajima predaka njihovih autora Mitrovića i Kovačevića, čija se ratna iskustva ne podudaraju s predodžbama o veličanstvenim ratnim pobjedama i herojstvu. Stoga autor zaključuje kako oba filma odbacuju idealizaciju rata u svrhu jačanja ideje nacije te prebacuju fokus na pojedinca kao žrtvu ratnih strahota koji u tom kaosu ne dobiva ništa, već može samo izgubiti.

„Do you Remember *Milena* and *Merlinka*? Gender Imagery from the Yugoslav *Supra* Nationalism to the *Super* Nationalisms and War in the

Nineties“ („Sjećate li se Milene i Merlinke? Rodna predodžba od jugoslavenskoga supranacionalizma do supernacionalizama i rata u devedesetima“, 133-149) prethodno je priopćenje Mateje Sinčić u kojem se, kao i u prethodnom radu, rabi metoda interdisciplinarne analize filmova, u ovom slučaju *WR: Misterije organizma* Dušana Makavejeva i *Duže od mramora* Želimira Žilnika. Autorica istražuje rodne predodžbe u vremenu bujajućega nacionalizma i ratnih zbivanja kroz filmove koji pružaju kritiku dominantnih rodnih uloga u patrijarhalnom društvu, kada su muškarci viđeni kao heroji koji brane domovinu, a žene kao simboličke predstavnice nacije, prvenstveno zadužene za njezinu reprodukciju.

Selo Lipa u zaleđu Opatije 30. je travnja 1944. u potpunosti uništeno i spaljeno. Ubijeni su svi stanovnici koji su se zatekli u selu, njih 269, među kojima je bilo 121 dijete. Većina je žrtava stradala tako što su živi spaljeni u jednoj kući. Samo oni koji su se u tom trenutku zatekli izvan sela izbjegli su nacističko divljanje te su nakon rata obnovili selo. U radu „Lipa pamti ili o kolektivnoj memoriji jednog ratnog zločina iz II. svjetskog rata“ (153-165) Tea Perinčić istražuje kako je taj događaj obilježio stanovnike tog kraja. Na početku objašnjava kako je 1969., sa željom da se sačuva sjećanje na zločin, na 25. godišnjicu stradanja otvoren spomen-muzej, koji je radio do 1989., nakon čega je uslijedilo propadanje zgrade i eksponata. To je pak dovelo do potrebe za obnavljanjem kako zgrade tako i postava muzeja te je ovaj tekst dio projekta izrade novoga muzeološkog koncepta, koji je rezultirao otvaranjem Memorijalnoga centra „Lipa pamti“ u travnju 2015., koji djeluje kao dislocirana zbirka Pomorskoga i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka. U tekstu autorica opisuje zbivanja toga kobnog dana, temeljena na sjećanjima nekolicine sretno preživjelih i fotografijama zločina koje su sačuvane u fotografskoj radnji Silvestra Maroža u Ilirskoj Bistrici, gdje su počinitelji odnijeli film na razvijanje. Posebno se u očuvanju sjećanja ističe uloga Danice Maljavac, dugogodišnje kustosice spomen-muzeja i umirovljene profesorice povijesti i geografije, koja je u muzeju radila od njegova osnivanja, a koju autorica opisuje kao čuvaricu sjećanja zato što je postav izložbe, koji je bio bez mnogo teksta, ovisio o njezinoj interpretaciji. Kao svojevrsni nastavak ovoga članka slijedi razgovor s Danicom Maljavac „Lipa – malo mjesto s velikom pričom. Intervju s Danicom Maljavac“ (167-177), koji je vodila Martina Draščić i u kojem kustosica opisuje svoja iskustva tijekom višedesetljetnoga rada u spomen-muzeju, prisjeća se brojnih posjetitelja, progo-

vara o vlastitim istraživanjima o povijesti Lipe te iznosi svoja razmišljanja o obnovi muzeja.

U posljednjem članku, „La memoria della Grande guerra nei musei trentini, tra cultura e turismo“ („Sjećanje na Veliki rat u trentinskim muzejima između kulture i turizma“, 179–192), Elisa Tizzoni prikazuje kako se razvijala kulturno-turistička ponuda temeljena na Prvom svjetskom ratu u Trentinu (Južnom Tirolu). Stvorena je mreža od 19 muzeja, ustanova i udruga koji koordinirano djeluju u predstavljanju prošlosti, s tim da se svaka sastavnica orijentirala na neku pojedinačnu temu, npr. na svakodnevni život vojnika na frontu, žrtve civilne populacije, zbirke oružja i ratne memorabilije, zbirke dokumenata i fotografija, razgledavanje utvrda i bojišnice i dr., ali se ipak u kulturno-turističkoj ponudi izbjegava eksplicitno prikazivanje možebitno kontroverznih tema, poput sudjelovanja značajnoga broja pripadnika tamošnje populacije na austrijskoj strani u ratu.

Ovaj broj časopisa donosi prilog „Jadranske bibliografije“, u kojem su zabilježeni bibliografski podaci o temama koje se dotiču Jadrana. Prilog je podijeljen na četiri povijesna razdoblja: staru, srednjovjekovnu, ranonovovjekovnu te modernu i suvremenu povijest, a podatke su prikupili studenti povijesti. Nakon toga slijede prikazi knjiga *Migracije prema Puli: primjer austrijske Istre u novom vijeku* Slavena Bertoše i *Kinematografija u NDH* Danijela Rafaelića, kojima su autori Danijela Doblanić i Lovro Kralj. Vanja Burić, Lovro Kralj, Matea Laginja, Tea Sirotić i Kristina Stojšić potpisuju izvještaj sa skupa *Prva medievistička znanstvena radionica u Rijeci* 11. listopada 2013., dok je Kosana Jovanović autorica nekrologa posvećenoga francuskom povjesničaru Jacquesu Le Goffu.

I ovaj broj *Časopisa za povijest zapadne Hrvatske* nudi mnoštvo zanimljivih i poticajnih radova koji ostavljaju prostora za nastavak istraživanja svake od pojedinačno predstavljenih tema. Svakodnevno u društvu svjedočimo tome kako se rasprave o prošlim konfliktima, pa i onima koji su završili prije više od 80 godina, provlače kroz javnost nerijetko izazivajući jače reakcije od aktualnih događaja te se stoga može zaključiti kako građe, potrebe i motiva za ovakvim i sličnim istraživanjima neće nedostajati.

Mirjan Flego